

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת בלק תשפ"ד¹
(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)
בלעם – נביא בעל מידות רעות

בלעם - בעל רוח גבוהה

"וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאֶתְוֹן: פִּי הִתְעַלְלֶתָּ בִּי, לֹא יֵשׁ חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עָתָה הִרְגֵתִיךָ" (במדבר כב, ט). בלעם מחליט, שעל התעללות בבלעם, על פגיעה בכבודו, מגיע חיוב מיתה. נשאלת השאלה: אם על פגיעה בבלעם חייבים מיתה, אז מה חייבים על פגיעה בכל עם ישראל? ! ולא רק פגיעה בכבודם, אלא השמדה מוחלטת. בלעם הרי רוצה לאבד בקלתו את כל עם ישראל מהעולם, ח"ו, גברים נשים וטף. על זה ודאי שחייבים מיתה! אז איך בלעם לא חושש? התירוץ הוא, שאין קושיה. על פגיעה בבלעם חייבים מיתה, אבל על פגיעה במישהו באחר, בישראל, אדרבא, מגיע לו תשלום הגון מבלק. מלוא ביתו כסף וזהב. אין להשוות פגיעה בבלעם לפגיעה במישהו אחר. כך חשבונו של גאונות, בעל רוח גבוהה (עי' רש"י שם, יג).

בלעם - בעל נפש רחבה

בלעם אומר לעבדי בלק: "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב, לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי" וכו' (שם, יח). מביא רש"י מחז"ל: אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים (ע"פ מדרש תנחומא). וצריך להבין: איך רואים מכאן שבלעם הוא בעל נפש רחבה ומחמד ממון אחרים? אדם שמכריז ואומר שמוכן לוותר על ממון רב ועצום שרוצים לתת לו, ובלבד שלא לעבור על רצון ה', הוא בעל נפש רחבה ומחמד ממון אחרים! ? הרי צדיק גמור הוא זה, וחסיד עליון. גם בחז"ל מצינו סיפור דומה: אמר רבי יוסי בן קיסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום, אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה! (אבות פ"ו מ"ט) גם כאן, רבי יוסי בן קיסמא מודיע, שמוכן לוותר על ממון רב שמציעים לו, רק בשביל להמשיך ולדור במקום תורה. האם מפני שאמר כך, נסיק מזה שהיה בעל נפש רחבה ומחמד ממון אחרים! ? התשובה היא, שיש הבדל בין הסיפור של בלעם הרשע לסיפור של רבי יוסי בן קיסמא. רבי יוסי בן קיסמא לא התחיל לדבר על כסף. אותו אדם שפגש, הוא זה שהתחיל לדבר על כסף. "רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות?" היות והציעו לו כסף, מוכרח רבי יוסי בן קיסמא לענות באותה מטבע: אפילו אם תתן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות

ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה! ואולם אצל בלעם הסיפור הוא אחר. בלק כלל לא הציע כסף. בלק רק הבטיח: "כִּי כִבֹּד אֶכְבְּדֶךָ מְאֹד, וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה" (במדבר כב, יז). אלא שבלעם שומע את הדברים, ומיד הוא מתרגם אותם לכסף. ולהרבה כסף. "מלא ביתו כסף וזהב". כך הוא מבין את דברי בלק. למה? כי זה מה שהוא שואף אליו. זהו עולם המושגים שלו, ובוזה הראש שלו תפוס. כסף וזהב, וכמה שיותר. לכן הסיקו מכאן חז"ל, שבלעם היה בעל נפש רחבה, ומחמד ממון אחרים.

תירוץ נוסף לשאלה, מה ההבדל בין בלעם לרבי יוסי בן קיסמא שדיבר כמותו

אפשר לומר גם תירוץ אחר: רבי יוסי בן קיסמא אמר מה שאמר כדי לרחות את ההצעה מכל וכל. "אפילו תתן לי כל כסף וזהב שבעולם, איני דר אלא במקום תורה!" חז וחלק. אבל בלעם, לא זה מה שהוא אמר. מה שאמר בלעם "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי", יש לחלק את דבריו לשני חלקים, ולפרש כך: בלק אמר, "אל נא תמנע מהלך אלי, כי כבוד אכבדך מאד, וכל אשר תאמר אלי אעשה, ולכה נא קכה לי את העם הזה". מהי תגובתו של בלעם על ההצעה הזו? – "ויצען בלעם ויאמר אל עבדי בלק: אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב". כלומר: אני מקבל את ההצעה, "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב". בעד סכום כזה, אשמח לבוא ולקלל את ישראל, ח"ו. ומה שאמר בלעם אחר כך "לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי" וכו', זהו כבר משפט אחר, ואינו המשכו של המשפט הראשון. וכוונת בלעם לומר בזה, שהוא רק מעיר שיש כאן בעיה קטנה, שבלי רשות מה' הוא לא יוכל להצליח במשימה. אמנם הוא רוצה מאד לבוא ולקלל (תמורת תשלום סמלי הגון, כמובן), אבל יש בעיה קטנה, שבלי רשות מה' הוא לא יצליח. אבל עם הבעיה הזו אפשר כבר להסתדר, כפי שמביא רש"י, שלמרות שה' אמר "לא תאר את העם כי ברוף הוא" (שם, יב), בכל זאת בלעם הולך לקלל, "שמא אפתנו ויתרצה" (רש"י שם, כ). יש סיכוי שאצליח לשנות את דעתו של הקב"ה ולקלל.

יש קצת סמך לביאור זה בטעמי המקרא, שהניחו אתנחתא באמצע דברי בלעם: "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב / לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה". משמע שהם שני דיבורים חלוקים זה מזה, והסיפא אינה המשכה של הרישא.

ומה שבסוף המעשה, אחרי שלא הצליח לקלל, אמר בלעם לבלק: "הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר: אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר

עצמיותו ומושפעת ממנה.⁵

זהו שאמרו חז"ל: "סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד"⁶ (סנה' פט, א). מראה הנבואה נראה לכל הנביאים באופן שווה, אבל מקבל ביטוי שונה אצל שני נביאים שונים שמספרים מה ראו^{7,8}. עד כדי כך, שאם מוצאים שני נביאים מתנבאים בלשון זהה לגמרי, יש להסיק מכך שנביאי שקר הם, וְתִאָמְרוּ בִּינֵיהֶם אֵת "נבואתם" (שם) [כמו בהלכות עדות, שגם שם, אם שני עדים מעידים בלשון מכוונת לגמרי, יש לחוש שעדי שקר הם ולפסלם (ח"מ סי' כ"ח סע"ו)].

חוץ מהבדל זה - שנבואתו של משה רבינו היא באספקלריה המאירה (לא מושפעת מעצמיותו), ונבואתם של שאר הנביאים היא באספקלריה שאינה מאירה (מושפעת מעצמיותם) - קיים גם הבדל נוסף בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, כבר בַּמְרָאָה הנבואה המקורית שמראים להם. המראה שרואים שאר הנביאים, הוא בכחית "חידות" - דבר בלתי ברור שטעון פיענוח. מה שאין כן משה רבינו - הוא רואה נבואה ברורה, "וימְרָאָה, ולא כְּחִידוֹת" (במדבר יב, ח).⁹

זהו הביאור בדברי חז"ל שאמרו, "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם" וכו'. אין הכוונה, כמובן, שבלעם הרשע היה במדרגתו של משה רבינו ח"ו. בלעם הרשע היה שווה למשה רבינו רק בכך, שגם לו ניתנה נבואה ברורה, ללא צורך בפענוחים - "וימְרָאָה, ולא כְּחִידוֹת"¹⁰. למה קיבל בלעם נבואה במדרגה כזו שלא זכו לה כל הנביאים חוץ ממשה רבינו? - כי בלעם הרשע, לעומק שפלותו, אם יתנו לו נבואה שמשמעותה היא שצריך לברך את ישראל, והוא יקבל אותה במדרגה של "חידה" שזקוקה לפענוח, אין שום סְכוּי שיבין אותה במשמעות כזו. הוא יפענח את החידה דוקא למשמעות הפוכה. ממילא, אם רוצים לחלץ מפיו ברכה לישראל ולא קללה, מוכרחים לתת לו דבר ברור, כמו למשה רבינו¹¹.

זוהי כוונת דברי חז"ל, שבלעם היה נביא במדרגתו של משה רבינו. שניהם קבלו נבואה ברורה. אלא שמה קְבָלָה מפני מעלתו, ובלעם - מפני שפלותו ופחיתותו, שלא יעוות ויקלקל את משמעות הנבואה שקיבל¹² (שו"ת מהרי"ל דיסקין, בכתבים שבסוף ח"ב. הובאו דבריו ב"אבי עזרי" הלכ' יסודי התורה פ"ז ה"ו).

"ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתונו" - זכות

בלעם המסוכנת לישראל

בלעם רוצה לקלל את ישראל, ח"ו, ולא מצליח. האם כל כך פשוט היה הדבר הזה, שבלעם לא הצליח לקלל את ישראל? - ממש לא. התורה אומרת, "וַיִּקָּם בַּלְעָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׂ אֶת אֲתָנּוֹ" (במדבר כב, כא), ומביא רש"י מחז"ל: "מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו". היו לו לבלעם כמה עבדים ומשרתים שיכלו לחבוש עבורו את האתון, אבל מרוב שנאתו לישראל, הוא מוותר על שורת כבודו, וחובש את האתון בעצמו.

אבל רש"י מוסיף עוד דבר: "וַיַּחְבֹּשׂ אֶת אֲתָנּוֹ - מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה: רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר: וַיִּשְׁפָּם

אֶת פִּי ה' לַעֲשׂוֹת טוֹבָה או רָעָה מִלְּפִי" (שם), ושם אין אתנחתא באמצע, זהו מפני ששם בלעם רוצה לטשטש ולעמעם את העובדה שמלכתחילה הסכים ורצה לקלל, אלא שנכשל, ולכן הוא מטעים את הדברים כך, כאילו כבר מלכתחילה הוא אמר רק דבר אחד, שבלי הסכמה ורשות מה' שום דבר לא יצליח².

גדר נבואתו של בלעם הרשע

והנה, למרות שבלעם היה בעל נפש רחבה, ועוד מידות רעות שהזכירו חז"ל (אבות פ"ה מ"ט), וגם היה שקוע מאד בטומאה, כפי שמוכח בגמרא (ע"ז ד, ב) ונרמז ברש"י (במדבר כב, ל), בכל זאת אמרו חז"ל: "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" (דברים לד, י), "בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ואיזה נביא היה להם כמשה? - זה בלעם בן בעור" (במדבר יד, כ). מה הפשט בזה? וכי בלעם הרשע היה נביא גדול כמשה רבינו? ! הרי בלעם הוא טמא שבטמאים, ומשה רבינו הוא קדש קדשים! איך אפשר בכלל להשוות ביניהם? כדי להבין את הדברים, יש להבין תחילה במה נתייחדה נבואתו של משה רבינו מנבואת שאר הנביאים, עד שהפסוק אומר עליו "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה". הרמב"ם (הלכ' יסודי התורה פ"ז ה"ו) מונה כמה הבדלים בין נבואת משה רבינו לנבואת שאר הנביאים. אחד ההבדלים הוא, שכל הנביאים נתנבאו באספקלריה שאינה מאירה, ומשה רבינו נתנבא באספקלריה המאירה (ע"י יבמות מט, ב). ביאור ענין זה בפשוטו הוא כך: כשאור עובר דרך זכוכית שקופה, הוא עובר פחות או יותר ללא שינוי. נכנס לְכֵן, ויוצא לְכֵן. לעומת זאת, כשהאור עובר דרך זכוכית צבועונית, מתקבל אור צבועוני, כגוון הזכוכית שְׁדַרְכָּה עבר האור. כך גם בענין הנבואה: הנבואות שנמסרות לנו ע"י שאר הנביאים, מגיעות אלינו פָּאור שעובר דרך זכוכית צבועונית, שאז יש שינוי בצבע האור שמגיע אלינו, ביחס למְרָאָה המקורי. לעומת זאת, נבואתו של משה רבינו מגיעה אלינו פָּאור שעובר דרך זכוכית לבנה ושקופה לחלוטין ("אספקלריה המאירה"), שהאור עובר דרכה בלי שום שינוי³.

ממה נובע הבדל זה בין משה לשאר הנביאים? הבדל זה נובע מכך, שמה שרבינו הוא "עֵנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאֲדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). ענוה מופלגת זו הופכת אותו לחסר עצמיות לחלוטין, כזכוכית חסרת צבע, ועל כן הנבואה ה"עוברת" דרכו מגיעה אלינו בדיוק כפי שְׁקָבְלָה, ללא שינוי. לעומת זאת, שאר הנביאים לא הגיעו למדרגת ביטול העצמיות באופן מוחלט כמו משה רבינו, ממילא הם קולטים את נבואתם "דרך" מידותיהם, ועל כן היא מגיעה אלינו שלא בצורתה המקורית⁴.

משל למה הדבר דומה? לשני יהודים שביקרו בבית מדרש מסויים, ונתבקשו אחר כך לתאר את מה שראו. זה מספר שראה ארון קודש וחלונות וסטנדרים, וזה מספר שראה תלמידים יושבים ולומדים. ממה נובע השוני? מזה שכל אחד "נתפס" לראות את מה שעניין אותו יותר על פי מידותיו. שני תיאורים שונים לחלוטין - ושניהם אמת! כך גם בענין הנבואה: כל נביא קולט את מְרָאָה הנבואה דרך כוחות הנפש שלו, וכשהוא מוסר את נבואתו - הנבואה "עוברת" דרך

במזימתו, לקיים בישראל "אָרְדֵּף אֲשִׁיג אַחְלָק שְׁלֵל, תְּמַלְאֲמוּ נַפְשֵׁי, אָרִיק חֲרָבִי, תוֹרִישְׁמוּ יְדֵי", ח"ו.

בתורה - בלעם אינו יכול לפגוע

התורה אומרת: "ולא אָבָה ה' אלקיך לשמע אל בלעם, וַיִּהְיֶה ה' אלקיך לך את הקללה לברכה" (דברים כג, ו). הפשוט הפשוט בפסוק הוא, שבלעם לא הצליח כלל במזימתו. את כל הקללות שרצה ח"ו לקלל את ישראל, הפך ה' לברכות. כאילו נאמר: "וַיִּהְיֶה ה' אלקיך לך את כל הקללות לברכות".

אבל חז"ל בארו את הפסוק באופן אחר. חז"ל אומרים (סנה' קה, ב), שכל הברכות שברך בלעם את ישראל - חוץ מברכה אחת - חזרו להיות קללות! לכן לא נאמר "ויהפך ה' אלקיך לך את הקללות לברכות", אלא "את הקללה לברכה", כי רק קללה אחת הפכה לברכה באופן בלתי הפיך, אבל הברכות האחרות - חזרו להיות קללות. מדוע? מפני שגם אם בפיו נאלץ בלעם לברך את ישראל, אבל מחשבתו לא השתנתה, ובלבו רצה לקללם. בפיו יברך, ובקרבו יקלל. ממילא, שלטה מחשבתו הרעה של בלעם בברכות, והצליחה לגרום להן שתחזורנה להיות קללות ח"ו (עי' זוהר ח"ג קמו, ב). לכן, כל זמן שישראל היו ראויים במעשיהם לברכה, הברכות של בלעם אכן היו ברכות. אבל כשישראל לא היו ראויים לברכה - הברכות נהפכו בחזרה לקללות. [למשל: "וַתִּשָּׂא מִלְכָתוֹ" (במדבר כד, ז) - הרי אין לנו היום מלך. וכך גם שאר הברכות].

מהי הברכה שלא חזרה להיות קללה? אומרים חז"ל: "מה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם, ה) - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות (סנה' שם). בברכה זו לא מצליח בלעם לנגוע. בתי כנסיות ובתי מדרשות לא פסקו ולא יפסקו מישראל לעולם. מדוע? כנראה משום שהתורה היא למעלה מתחום שליטתו של בלעם. המלכות ושאר הדברים הם בתחום שליטתו לבו הרע של בלעם. אבל התורה, לרוב מעלתה, היא למעלה משליטתו.

ובכל זאת, חושבני שניתן להחזיר את הגלגל, ולהפוך את הקללות בחזרה לברכות. כיצד? על ידי הברכה היחידה שנשארה לנו שלא נהפכה לקללה: "מה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל"! אם נשמור על "מה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב", אם נשקוד באהלי התורה, ממילא יתהפכו כל הקללות בחזרה לברכות. אם נתעמק בתורה בעיון, בסברה ובהבנה, ממילא נהיה למעלה מתחום שליטתו של בלעם, ולא תהיה לו שליטה עלינו בעינא בישא שלו, "וַיִּרְם מֵאֲגַג מְלָכּוֹ וַתִּשָּׂא מִלְכָתוֹ" (במדבר כד, ז), "וישראל עֲשָׂה חֵיל" (שם, יח).

יהי רצון שנעלה מעלה מעלה בתורה, בשם ה' נעשה ונצליח, והכל יהיה לברכה, "כי אֲרָף ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך" (משלי ג, ב), אמן ואמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אֲבָרְהָם בְּפֶקֶר וַיִּחַבֵּשׁ אֶת חֲמֹרוֹ" (בראשית כב, ג). כלומר, את המידה הזו, שהשנאה - או האהבה - מקלקלת את השורה, מצינו כבר אצל אברהם אבינו, שמרוב אהבתו לקב"ה, ומרוב חשקו לקיים את מצות העקדה, חבש את חמורו בעצמו, "ולא צוה לאחד מעבדיו. שהאהבה מקלקלת השורה" (רש"י שם).

ונשאלת השאלה: הרי מלשון רש"י "רשע כבר קדמך אברהם אביהם" משמע, שלולי המעשה של אברהם אבינו, שחבש את חמורו בעצמו מרוב אהבתו לה', היתה פעולת "וַיִּחַבֵּשׁ אֶת אֲתָנּוֹ" של בלעם פועלת ח"ו אצל הקב"ה בהתאם לרצונו של בלעם (דהיינו, שהקב"ה יסייע לו ח"ו בתכנייתו לקלל את ישראל). ורק מפני ש"כבר קדמך אברהם", לא היתה לפעולתו של בלעם השפעה. וזה אינו מובן לכאורה. הרי כוונתו של בלעם היתה לרעה! מתוך שנאה לעם ישראל, ומתוך כוונה לקללם! ואיך יתכן ששנאה עזה כזו כלפי ישראל תפעל אצל הקב"ה למלא את רצונו של בלעם?

התשובה היא, שכאשר רואים הופעה של מידה חיובית אצל ה"סטרא אחרא", אע"פ שהוא משתמש בה לקידום ענייני הרשע שלו, מ"מ נולדת מזה זכות מסויימת ל"סטרא אחרא", במה שאפשר ללמוד ממנו להשתמש במידה זו לענייני תורה ומצוות. ואולם, מתי זה כך? - רק כאשר ה"סטרא אחרא" הוא הראשון שנהג כן. אך אם קדם לו במידה זו ה"סטרא דקדושה" - כבר אין לו ל"סטרא אחרא" "זכות יוצרים" על אותה מידה, והוא מאבד את זכותו; שהרי אפשר ללמוד את אותה מידה מהסטרא דקדושה, ואין צורך בסטרא אחרא ללמוד אותה ממנה. זהו שאמר הקב"ה לבלעם, שויתר על כבודו מחמת ה"התלהבות דטומאה" שלו לקלל את ישראל: "רשע כבר קדמך אברהם אביהם!" כלומר: מידה זו, של התלהבות עד כדי ויתור על שורת הכבוד, מצינו כבר אצל אברהם, שהוא אביהם של ישראל אלו שאתה הולך לקללם! וא"כ אין צורך ללמוד מידה זו ממך, ואין לך שום זכות בזה, וממילא לא תועיל לך התלהבות זו להצליח בתכניתך לקלל את ישראל. כך ביאר חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל¹³.

דוגמא נוספת למהלך זה מצינו אצל פרעה. התורה אומרת על פרעה: "וַיִּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ וְאֶת עֲמוֹ לָקַח עִמּוֹ" (שמות יד, ו). "וַיִּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ" - הוא בעצמו" (רש"י שם). למה בעצמו? וכי לא היו לו עבדים שיעשו זאת בשבילו? אלא ששנאה מקלקלת את השורה (כ"ר נה, ח). ולעומת זאת על יוסף נאמר, "וַיִּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפָּתוֹ, וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו" (בראשית מו, כט). "וַיִּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפָּתוֹ" - הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו" (רש"י שם). "וכי לא היה ליוסף כמה עבדים? - אלא אהבה מקלקלת את השורה" (כ"ר שם). ואמרו במדרש: "תבוא חֲבֻשָׁה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום... ותעמוד על חֲבֻשָׁה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל. תבוא אֶסְרָה שאסר יוסף לקראת אביו, ותעמוד על אֶסְרָה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל". משמע, שאלמלא אֶסְרָה שאסר יוסף את מרכבתו לקראת אביו, היתה מועילה לפרעה אֶסְרָה שאסר את רכבו בעצמו, לגבור על ישראל. ורק בגלל אֶסְרָה שאסר יוסף לקראת אביו, שקדמה לאֶסְרָה של פרעה - לא הצליח פרעה

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושנתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת בלק: "אולי אוכל נפה בו" (במדבר כב, ו) ⇔ "ויהיו המתיים במגפה ארבעה ועשרים אלף" (שם כה, ט). קשר נוסף: "וירא בלק בן צפור" (שם כב, ב) ⇔ "וירא פינחס בן אלעזר" (שם כה, ז). קשר נוסף: "ויאמר מואב אל זקני מדין" (שם כב, ד) ⇔ "ויאמר משה אל שפטי ישראל" (שם כה, ה). קשר נוסף: "והוא ישב ממלי" (שם כב, ה) ⇔ "וישב ישראל בשטים" (שם כה, א). קשר נוסף: "אשר עשה ישראל לאמרי" (שם כב, ב) [אלו שני מלכים שהרגו ישראל (רש"י)] ⇔ "הרגו איש אנשיו" (שם כה, ה) [כל אחד מדייני ישראל היה הורג שנים" (רש"י)].
- קשר נוסף: "אשר עשה ישראל לאמרי" (שם כב, ב) [אלו שני מלכים שהכוס ישראל לפי חרב (רש"י)] ⇔ "וידקר את שניהם" (שם כה, ח). קשר נוסף: "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור" (שם כב, ה) [פונים לעזרה אל בלעם] ⇔ "נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי, אמרו לו: אנו נדונין במיתה ואתה יושב"?! (רש"י שם כה, ו) [פונים לעזרה אל זמרי].
2. ויש שתירצו עוד את הקושיא מרבי יוסי בן קיסמא, שבלעם דיבר על סכום שיכול להיות במציאות – בית מלא כסף וזהב. אמנם סכום גדול ועצום, אבל מציאותי. משמע – יש על מה לדבר. משא"כ רבי יוסי בן קיסמא אמר: "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם", וזה כמובן לא יתכן במציאות לתת לו, וא"כ ודאי לא התכוין לרמוז שרצונו בזה באמת, אלא אמר כן רק כדי לשבר אזנו של השני, עד כמה לא שייך כלל שיעבור לדור במקומו.
3. ע"י פירוש המשנה לרמב"ם (כלים פרק ל' משנה ב') שכתב: "אספקלריא - הוא המכסה אשר יעשה לראות מאחוריו, והוא אצלי מילה מורכבת, 'ספק' ראי'ה'. וזה ישרא אחורי המכסה - שהוא מזכוכית או מן דבר ספירי (=שקוף) - לא יראה במקומו האמיתי, כמו שהתבאר בחכמת המבטים, וכן לא יראה על יעורו האמיתי. ויקראו החכמים המכסה הבהיר מאד אשר לא יסתיר דבר מאחוריו, אספקלריא המאירה", וע"ש מה שכתב בענין משה רבינו. וע"י גם בשמונה פרקים לרמב"ם, פרק שביעי. ורבינו בחיי (בהקדמה לפרשת וארא) כתב: "מלת אספקלריא - נוטריקון היא, ספק קלריא, כלומר שפע אורה, והיא מראה זכה מצוחצחת, כענין הזכוכית הזך והמבהיק שאדם רואה מחוץ מה שבתוכו".
4. זהו שאמרו חז"ל: "משה נתנבא ב'לה אומר ה', והנביאים נתנבאו ב'לה אומר ה'". מוסיף עליהם משה, שנתנבא בלשון 'זה הדבר אשר צנה ה' (ילק"ש במדבר רמז תשפ"ד. הובא ברש"י במדבר ל, ב). מה ההבדל בין "פה אומר ה'" ל"זה הדבר אשר צנה ה'" - "פה אומר ה'" פירושו, בערך כן אמר ה' ("פה" = "כמו"). ו"זה הדבר אשר צנה ה'" פירושו, בדיוק כן אמר ה'. כי משה קולט את דבר ה' באופן מדוייק, ושאר הנביאים קולטים רק "בערך" (יחסית למשה, כמובן), כי הנבואות נתפסות אצלם דרך מידותיהם.
5. ולכן, בימי יאשיהו, כשרצו לדרוש את ה', וחששו שדברי הנבואה שישמעו מן הנביא לא יהיו טובים, מבואר בגמ' שפנו אל חולדה הנביאה (מל"ב כב, יג-יד) ולא אל ירמיהו, [שגם הוא היה באותו זמן, והיה גדול מחולדה הנביאה], "מפני שהנשים רחמניות הן" (מגילה יד, ב). ובאר ב"פרי צדיק" (פרשת מטות אות ב'), שזהו מן הטעם הנזכר כאן למעלה, שהנביא משפיע על אופי הנבואה על פי כוחות הנפש שלו, ולכן פנו אל חולדה, כדי שהנבואה תתפרש על ידה באופן רחמני יותר. [אך ע"י מהרש"א (שם) שפירש, שודאי לא סברו שתשתנה הנבואה לטובה מפני שנשים רחמניות הן, אלא סברו שתבקש עליהם רחמים לשנות הגזרה מרעה לטובה].
6. וגם אצל החכמים, [שהם עדיפים מן הנביאים (ב"ב יב, א)], מצינו, שלכל אמורא היה סגנון דיבור משלו (ע"י תוס' כתובות ב, ב ד"ה פשיט). וזהו שתיקנו לומר בברכת ההפטרה, "אשר בחר בנביאים טובים, ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". דקשה לכאורה, מה שייך לומר על דברי הנביאים "ורצה בדבריהם"? והרי דבריהם הם דברי ה' בעצמו שנאמרו להם! אלא שהנביא מעבד ומבטא את הנבואה כפי סגנונו, ועל כן אנו אומרים "ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". היינו, שנרצית לפניו ית' הנבואה כפי שסיגנו אותה הנביא על פי כוחות נפשו. ולמה היא נרצית? - כי הקב"ה בחר מראש ב"נביאים טובים", שכוחות נפשם הם טובים וישרים, לפרש את מראה הנבואה באופן שיהיה רצוי לפניו ית'.
- [ומדאיתנין להכי נבאר גם אריכות הלשון שבכאן. דלכאורה היה אפשר לומר בקיצור, "אשר בחר בנביאים טובים, ורצה בדבריהם". ולמה צריך להוסיף עוד "הנאמרים באמת"? הרי בנביאי אמת עסקינו, ולא בנביאי שקר, ופשיטא שדבריהם "נאמרים באמת"! וביאר בזה הגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל, דישנה תביעה על מי שמעורר את הציבור בדברים שהוא עצמו אינו אוזח בהם. ולכן תיקנו לומר, דדברי הנביאים נאמרו "באמת", היינו שהנביאים אחזו בעצמם בכל מה שעוררו את ישראל בנבואתם, ורק באופן זה נקראת הנבואה "אמת" (אגרות וכתבים ב, רט)].
8. וכן חלום, הוא אחד מששים לנבואה (ברכות נו, ב), ובכל זאת - כל החלומות הולכים אחר הפה (שם נה, ב), ופתרונם מושפע מרוח הפותר.
9. וכתב הרמב"ן (שמות ו, י), שזהו מה שהתורה אומרת תמיד, "וידבר ה' אל משה לאמר". "כי מלת 'לאמר' [באה] להורות על בירור הענין בכל מקום. וידבר ה' אל משה באמירה גמורה, לא אמירה מסופקת, ולא ברמז דבר. ולכן יתמיד זה בכל התורה, כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות".
10. כן כתב הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר כד, א) ורבינו בחיי (שם, ד). ע"ש.
11. ולכן אמר בלעם לבלק: "התניב פה על עלתך, ונאני כי אק"ה פה" (במדבר כג, טו). היינו, שרצה שהקב"ה יתגלה אליו בנבואה שהיא בבחינת "פה", ולא בנבואה ברורה (ע"י בערה לעיל). כדי שיוכל לפרש את הנבואה במשמעות הרצויה לו ("פרי צדיק" פרשת מטות אות ב').
12. ולכן, למרות שבלעם מקבל נבואה ברורה כמו משה רבינו, בכל זאת נאמר בו "נ"ק"ר אלקים אל בלעם" (במדבר כג, ד; ושם, טז). שהוא לשון עראי וטומאה (רש"י ויקרא א, א). כי למרות שקיבל את הנבואה באספקלריא המאירה, אך מצד הגברא - לא היה מוכשר לזה, ולא היו לו המעלות הראויות להיות נביא, אפילו לא כשאר נביאי ישראל. והנבואה היא עראי אצלו, ולא בעצם. כי מצד אישיותו - לא היה ראוי לה, ורק באה אליו במקרה, בגלל ההכרח ונסיבות הענין.
- ובזה יתורין, איך קיבל בלעם נבואה, והרי היה סומא באחת מעיניו וחיגר ברגלו, והרמב"ם כתב שנביא צריך להיות שלם בגופו (פ"ז מיסודי התורה ה"א). אלא שהטעם שהנביא צריך להיות שלם בגופו, הוא כדי שכח ההבנה שלו בראית הנבואה יהיה חזק, ולא יטעה בפירוש הנבואה, "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה" (רמב"ם פ"ד מהלכ' דעות ה"א). מעתה, כיון שנבואת בלעם היתה כנבואת משה רבינו, שלא היה מקום כלל לפרש בה פירושים וראה ברור מה שהראהו, א"כ לא היה צריך להיות שלם.
13. וכעין זה באר גם החת"ס (פרשת בלק, ד"ה ויחבוש את אתונו).